

УДК 346.62(477)

Євген Гнедик,адвокат, здобувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СУБ'ЄКТИ ЛІКУВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ТА ЇХ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті визначено коло суб'єктів лікувального туризму як одного з видів медичного туризму, а також надана їх господарсько-правова характеристика. Основними суб'єктами цієї діяльності визначені туристичні оператори та медичні заклади, які мають відповідний дозвіл на здійснення медичної практики. Обґрунтована необхідність акредитації іноземних медичних закладів, що можуть бути включені у формування туристичного продукту з лікувального туризму. Доведено, що специфіка формування туристичного продукту з лікувального туризму виключає можливість участі туристичного агента в його реалізації.

Ключові слова: лікувальний туризм, медичний туризм, туристичний оператор, туристичний агент, медичний заклад.

Постановка проблеми. Останнім часом у світі все більшого поширення набуває лікувальний туризм, який, оскільки є одним із видів медичного туризму, передбачає як основну мету подорожі отримання медичної допомоги для подолання цілком визначеної, конкретної проблеми зі здоров'ям. Специфіка цього виду туризму полягає в тому, що обов'язковою складовою частиною туристичного продукту є медичні послуги, які реалізуються або пропонуються для реалізації споживачу (пацієнту). Із цього випливає, що лікувальний туризм тісно інтегрований із системою медичних закладів, які можуть бути розташовані як в Україні, так і за її межами та є надавачами зазначених послуг.

Разом із тим чинне законодавство України, регламентуючи господарську діяльність у сфері туризму, не враховує зазначену специфіку лікувального туризму. Закон України "Про туризм" від 15 вересня 1995 року в редакції Закону від 18 листопада 2003 року в ч. 4 ст. 4 називає лікувально-оздоровчий туризм одним із видів туризму. Але ст. 5 цього Закону, визначаючи перелік учасників відносин, які виникають під час здійснення туристичної діяльності, вказує, що ними виступають юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги (перевезення, тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного, курортного, спортивного, розважального та іншого обслуговування) чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних та супутніх послуг, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства (туристи, екскурсанти, відвідувачі та інші), в інтересах яких здійснюється туристична діяльність. Закон України "Про туризм", як й інші нормативно-правові акти, що регламентують відносини у цій сфері, не містить жодних вимог щодо медичних закладів, послуги яких реалізуються чи пропонуються для реалізації як необхідна складова частина туристичного продукту під час здійснення лікувального туризму. Особливої актуальності ця проблема набуває у разі надання туристичних послуг у сфері міжнародного

візного лікувального туризму, оскільки медичні послуги надаються закладами, розташованими за межами України. Природно, що такі заклади не мають і не можуть мати вітчизняної ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики.

Аналіз діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, які пропонують послуги з лікувального туризму, показує, що споживач (пацієнт) не отримує жодних юридичних гарантій того, що запропонований туристичний продукт дійсно відповідатиме потребам відновлення або підтримання його здоров'я, а також нормам і стандартам у сфері охорони здоров'я. За таких умов суттєво підвищуються ризики заподіяння шкоди життю або здоров'ю людини через надання медичних послуг неналежної якості. Держава, визнаючи життя та здоров'я людини найвищою соціальною цінністю, має забезпечити необхідний рівень безпеки споживачів (пацієнтів) під час здійснення господарської діяльності у сфері лікувального туризму шляхом встановлення певних вимог до суб'єктів такої діяльності. Викладене зумовлює актуальність дослідження суб'єктів лікувального туризму та їх господарсько-правової компетенції.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідження проблем господарсько-правової характеристики учасників відносин у сфері господарювання в різних сферах національної економіки здійснювали такі вчені, як: О. М. Вінник, В. В. Добровольська, В. К. Мамотов, В. М. Пашков, В. В. Резнікова, В. А. Устименко, О. В. Шаповалова, В. С. Щербина тощо. Правовий статус суб'єктів туристичної діяльності вивчали А. Г. Бобкова, В. І. Ярема, В. В. Манзюк, Б. І. Вихристенко, Н. А. Опанасюк та інші, але в роботах цих науковців специфіка суб'єктного складу при здійсненні господарської діяльності у сфері лікувального туризму окремо не досліджувалась.

Метою цієї статті є визначення кола суб'єктів лікувального туризму та надання їх господарсько-правової характеристики. Для досяг-

нення цієї мети здійснено аналіз чинного законодавства України, яке регулює відносини у сфері туризму та охорони здоров'я, наукових досліджень, присвячених цій проблематиці, а також практики діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, які реалізують або пропонують для реалізації послуги з лікувального туризму.

Вклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 5 Закону "Про туризм" *суб'єктами, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність, тобто суб'єктами туристичної діяльності, виступають:* 1) туристичні оператори – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність; 2) туристичні агенти – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють посередницьку діяльність із реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницьку діяльність щодо реалізації характерних та супутніх послуг; 3) інші суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг; 4) гідри-перекладачі, екскурсоводи, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу – фізичні особи, які проводять діяльність, пов'язану з туристичним супроводом, крім осіб, які працюють на відповідних посадах підприємств, установ, організацій, яким належать чи які обслуговують об'єкти відвідування; 5) фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо. Споживачами туристичного продукту виступають громадяни України, іноземці та особи без громадянства (туристи, екскурсанти, відвідувачі та інші), в інтересах яких здійснюється туристична діяльність.

Економічний аналіз туристичного ринку показує, що *основними виробниками туристичного продукту* виступають туристичні фірми, тобто туристичні оператори і туристичні агенти, а споживачами цього продукту є особи, що бажають подорожувати, тобто туристи [1, с. 62]. Туристичні оператори і туристичні агенти, будучи основними суб'єктами туристичної діяльності, суттєво відрізняються між собою характером та обсягом господарської компетенції. Останню в теорії господарського права визначають як правосуб'єктність [2, с. 154] або елемент господарської правосуб'єктності, зміст якого становлять господарські права та обов'язки, встановлені законодавством та установчими документами для суб'єктів господарського права певного виду [3].

О. В. Зінченко звертає увагу на те, що законодавець наділив туристичних операторів спеціальною правосуб'єктністю щодо повного циклу робіт з організації подорожей, починаючи від пошуку об'єктів, правового, матеріально-технічного забезпечення подорожі до організації заходів щодо просування та реалізації туристичного продукту від свого імені або через туристичного агента [4, с. 129]. Туроператор фактично виступає посередником між туристом та іншими контрагентами, які пропонують певні послуги, але виступає від свого імені [5]. Така особливість основних суб'єктів туристичної діяльності дала підставу для висновку, що туроператора слід вважати посередником першого рівня, який самостійно формує тури від свого імені, а туристичний агент – це посередник другого рівня, який не займається безпосередньо формуванням туру й не виступає від свого імені, а тільки його реалізує й просуває [6, с. 78].

Спеціальний правовий статус туроператорів полягає в тому, що згідно із Законами України «Про туризм» та «Про ліцензування видів господарської діяльності», а також Постановою Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 991 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності», туроператором може бути лише юридична особа, спеціальною умовою діяльності якої є наявність ліцензії на провадження туроператорської діяльності. Таким чином, легітимация туристичного оператора як суб'єкта господарської діяльності включає два обов'язкових елемента: державну реєстрацію в якості юридичної особи відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» та отримання відповідної ліцензії.

Аналізуючи господарську діяльність туристичних операторів у сфері медичного туризму взагалі та такого його виду, як лікувальний, зокрема, необхідно звернути увагу на *характерні особливості формування туристичного продукту*. Останній як обов'язкова компонента містить медичні послуги, які споживач (пацієнт) бажає отримати з метою задоволення його індивідуальних потреб у відновленні та (або) збереженні здоров'я. Саме ці потреби, які спричинені наявністю певного захворювання, визначають характер, обсяг та інші особливості медичних послуг, які туристичний оператор має включити до складу туристичного продукту. Зазначені особливості споживача послуг з лікувального туризму (пацієнта) здебільшого зумовлюють необхідність врахування під час формування туристичного продукту особливих потреб у перевезенні, розміщенні, наявності певних знань у перекладача тощо.

Очевидно, що туристичний оператор, оскільки не наділений спеціальною господарською компетенцією щодо провадження господарської діяльності з медичної практики, не має можливості самостійно сформувати якісний туристичний продукт, який відповідатиме індивідуальним потребам споживача лікувального туризму. Тому виникає потреба у залу-

ченні інших суб'єктів, наділених спеціальною господарською компетенцією щодо надання окремих видів медичних послуг, в тому числі діагностики споживача (пацієнта) туристичного продукту з лікувального туризму. Саме діагностика передує подальшому направленню на лікування туриста як споживача спеціального туристичного продукту, пов'язаного з наданням медичних послуг.

Науковці, звертаючи увагу на невіддільність або невід'ємність медичної послуги від суб'єкта її надання, виокремлюють її специфічну ознаку – особливий суб'єктний склад. На відміну від інших послуг, медичні потребують обов'язкового залучення спеціальних учасників правовідносин – пацієнта та закладу охорони здоров'я або лікаря приватної практики. Зазначені учасники наділені особливим правовим статусом, а коло осіб, які можуть такого статусу набути, визначене законодавством [7, с. 104].

З викладеного випливає, що, *поряд із туристичними операторами, обов'язковими суб'єктами господарської діяльності у сфері лікувального туризму виступають медичні заклади*. Останні, будучи наділені спеціальною господарською компетенцією щодо провадження господарської діяльності з медичної практики, мають обов'язково залучатися туристичними операторами на підставі укладених договорів для: 1) здійснення діагностики споживача (пацієнта) та надання на підставі її результатів обґрунтованих рекомендацій щодо формування туристичного продукту; 2) надання лікувальних медичних послуг. Крім того, в договорі на туристичне обслуговування між туристичним оператором і туристом повинні бути вирішені питання щодо майнової відповідальності в разі заподіяння шкоди споживачу внаслідок неналежної організації та(або) неналежного надання медичних послуг.

Як показує аналіз вітчизняного туристичного ринку, лікувальний туризм переважно здійснюється у формі виїзного міжнародного лікувального туризму. Про це, зокрема, свідчать відомості Української асоціації медичного туризму, яка є членом Всесвітньої Асоціації Медичного Туризму (Global Healthcare Travel Council) [8]. *У зв'язку з цим постає питання щодо господарської компетенції іноземних медичних закладів, які надають медичні послуги в рамках туристичного продукту, що формує туристичний оператор, а також відповідальності останнього за якість такого туристичного продукту*.

Науковці, звертаючи увагу на наявність цієї проблеми, зазначають, що саме посередники займають зараз провідне місце у сфері послуг з направлення громадян на лікування за кордон. Проте діяльність таких посередників жодним чином не закріплена у вітчизняному законодавстві [9, с. 102]. Як правило, туркомпанія, яка відправляє пацієнта за кордон, не відповідає за результат лікування, що негативно впливає на можливість забезпечення прав і законних інтересів споживачів (пацієнтів).

Як бачимо, здійснення господарської діяльності у сфері лікувального туризму передбачає

особливу процедуру формування та реалізації туристичного продукту, який включає в себе пакет як загальних туристичних послуг, так і лікувальних, що забезпечується туристичним оператором і підлягає реалізації в тому числі з боку суб'єктів, які мають особливий статус – статус закладів охорони здоров'я. Останній зумовлює наявність спеціальних дозвільних документів на здійснення медичної практики в країні знаходження медичного закладу.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про туризм», туристичний продукт – це попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо). *Особливістю туристичного продукту з лікувального туризму є те, що туристичний оператор, формуючи його, має визначитись щодо необхідності включення таких послуг: 1) проведення діагностики споживача (пацієнта); 2) обрання медичного закладу залежно від результатів діагностики та побажань споживача (пацієнта), в якому можуть бути надані якісні медичні послуги; 3) перевезення споживача (пацієнта) до країни перебування та знаходження медичного закладу (при окремих видах захворювань існує потреба у спеціальних умовах перевезення); 4) розміщення споживача (пацієнта) залежно від способу надання медичних послуг (амбулаторно або в стаціонарних умовах); 5) забезпечення страхування (медичного та від нещасного випадку); 6) забезпечення гідом та перекладачем; 7) забезпечення харчуванням тощо*. При цьому туроператор за договором на обслуговування з лікувального туризму несе відповідальність перед споживачем (пацієнтом) незалежно від того, надані послуги туроператором безпосередньо або іншими особами, які перебувають з ними у довірливих відносинах.

Необхідність забезпечення права громадян на здоров'я та життя шляхом надання споживачам (пацієнтам) лікувального туризму якісної і ефективної медичної допомоги ставить на порядок денний проблему вибору медичних закладів. Натепер склалася парадоксальна ситуація, коли навіть направлення громадян для лікування за кордон за кошти Державного бюджету відповідно до Положення про забезпечення організації направлення громадян України для лікування за кордон, затвердженого Постановою КМУ від 027.12.2017 № 1079, не передбачає спеціальної процедури відбору медичного закладу для надання медичних послуг.

Очевидно, що держава, оскільки вона є відповідальною за забезпечення прав на життя і здоров'я, має передбачити механізм гарантування якості надання медичних послуг українським споживачам (пацієнтам) лікувального туризму в іноземних медичних закладах. Дослідники, аналізуючи ці питання, звертають увагу і на те, що у разі, якщо діяльність з

відбору лікувальних закладів безконтрольно буде передана туристичним операторам, це може викликати підвищення комерціалізації медичних послуг за кордоном [9, с. 102]. На нашу думку, проблему слід вирішити шляхом запровадження акредитації іноземних медичних закладів, з якими туристичні оператори мають право укласти договори щодо надання медичних послуг для формування туристичного продукту з лікувального туризму. Це зумовлено наявністю посиленого публічного інтересу, пов'язаного із забезпеченням права на здоров'я та життя. Зауважимо, що залежно від країни знаходження медичного закладу порядок акредитації може бути звичайним та спрощеним, на кшталт спрощеного порядку реєстрації лікарських засобів, які виробляються в країнах ЄС, США тощо. Обов'язки з проведення акредитації іноземних медичних закладів і ведення реєстру таких закладів доцільно покласти на Міністерство охорони здоров'я України, що потребує внесення відповідних доповнень до Основ законодавства України про охорону здоров'я та розробки підзаконних нормативно-правових актів.

Як уже зазначалось, на туристичному ринку, окрім туроператора, важливу роль відіграють *туристичні агенти*. Але вони, на відміну від туроператора, не мають права на створення туристичного продукту в тому числі й з лікувального туризму, а лише здійснюють функції з його продажу (абзац третій ч. 2 ст. 5 Закону України «Про туризм»). При цьому турагент несе відповідальність виключно за власні дії і не несе відповідальності за якість туристичного продукту в цілому та його окремих складників. Саме тому турагент не вправі виступати в господарському обігу від власного імені під час укладання договорів на туристичне обслуговування.

Виникає питання: чи може турагент бути суб'єктом лікувального туризму? Науковці звертають увагу на те, що різниця між туроператором і турагентом полягає, крім іншого (наприклад, ліцензування, організаційно-правової форми, наявності спеціального фонду), також у приналежності туристичного продукту. Туроператор завжди має запас туристичного продукту для продажу, а турагент замовляє певний продукт або послугу тільки тоді, коли клієнт проявляє зацікавленість у придбанні такого продукту [5]. Між тим, зауважують фахівці, специфіка туристичного бізнесу, особливо в Україні, полягає в тому, що на практиці дуже важко віднести ту чи іншу діяльність суто до туроператорської або до турагентської. Будь-яке турагентство займається комплектуванням послуг: сприяння в страхуванні туристів, реалізація авіаквитків, бронювання місць у готелях тощо. Водночас у їхній діяльності превалює насамперед продаж уже сформованого туроператором туристичного продукту [10, с. 51]. На окремі ризики щодо відбору турагентами лікувальних закладів за кордоном звертають увагу і науковці, попереджаючи, що це може спричинити зниження якості медичних послуг [9, с. 102].

Як було показано раніше, стандартизація туристичного продукту з лікувального туризму

фактично є неможливою, оскільки його формування здійснюється залежно від діагнозу конкретного споживача (пацієнта) такого продукту, що в подальшому зумовлює вибір медичного закладу, способу перевезення, розміщення тощо. Зазначене *унеможливує участь туристичного агента як посередника з лікувального туризму*.

Висновки.

Таким чином, *учасниками господарських відносин у сфері лікувального туризму виступають:*

1) туристичні оператори, тобто юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, в тому числі з лікувального туризму, а також посередницька діяльність із надання не лише спеціальних, а і супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність;

2) медичні заклади: а) створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є надання медичних послуг в тому числі діагностичного та/або лікувального характеру і які в установленому порядку отримали ліцензію на медичну практику; б) створені згідно із законодавством інших країн, для яких основною діяльністю є надання медичних послуг згідно з законодавством країни розташування і які отримали акредитацію в МОЗ та уклали договори з туристичними операторами України, як посередниками, на надання послуг у рамках туристичного продукту з лікувального туризму;

3) суб'єкти господарської діяльності, що надають послуги: а) обов'язкові – з медичного страхування та страхування від нещасних випадків; б) з тимчасового розміщення (проживання), харчування (за необхідності); в) екскурсійні, розважальні послуги (за необхідності) тощо;

4) інші суб'єкти господарської діяльності або самозайняті особи (за необхідності) – гіді, перекладачі, екскурсоводи тощо.

Спеціальна господарська компетенція туристичних операторів у сфері лікувального туризму характеризується не лише загальнодозвільним типом правового регулювання, а й необхідністю отримання спеціального дозволу, що ґрунтується на спеціальному дозволі організації та забезпечення створення туристичного продукту, в тому числі з лікувального туризму, та має передбачати укладення угод щодо забезпечення медичних послуг іноземними медичними закладами, акредитованими МОЗ України.

Специфіка формування туристичного продукту з лікувального туризму залежно від діагнозу конкретного споживача (пацієнта) такого продукту, що в подальшому зумовлює вибір медичного закладу, способу перевезення, розміщення тощо, унеможливує його стандартизацію і, як наслідок, *не дає можливість реалізувати цей продукт таким посередникам, як туристичні агенти*.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук С. В. Поняття туристичного ринку та особливості його функціонування / С. В. Ковальчук, В. В. Миколишина // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. – Т. 4. – С. 60–653.
2. Бобкова А. Г. Правовое обеспечение рекреационной деятельности / А. Г. Бобкова. – Донецк : Юго-Восток, 2000. – 308 с.
3. Гарагонич О. В. Поняття та ознаки господарської компетенції / О. В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 3. – С. 93-96. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/71> (дата звернення – 05.12.2017)
4. Зінченко О. В. Правовий статус суб'єктів туристичної діяльності як основа національного туристичного законодавства / О. В. Зінченко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : зб. наукових праць. – Випуск 7. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 128–133. – Серія № 18 «Економіка і право».
5. Будник Ю. А. Туроператори та турагенти в системі суб'єктів господарської діяльності, які надають туристичні послуги / Ю. А. Будник // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Випуск 6. – Том 1. – С. 136–139.
6. Чененов Ю. Гражданско-правовое регулирование туристской деятельности : дис. ... канд. юрид. наук / Ю. Чененов. – Екатеринбург, 2003. – 192 с.
7. Савченко В. О. Характерні правові ознаки послуг: на прикладі медичних та туристичних послуг / В. О. Савченко, В. А. Савченко // Право і суспільство. – 2015. – № 4(4). – С. 102–107.
8. Українська асоціація медичного туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uamt.com.ua/UA/> (дата звернення – 05.12.2017).
9. Лісничка О. М. Правове регулювання медичного туризму в Україні / О. М. Лісничка // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2017. – Вип. 3. – Том 1. – С. 99–103.
10. Вихристенко Б. І. Суб'єкти туристичних правовідносин: характеристика та правовий статус / Б. І. Вихристенко, Н. А. Опанасюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 10 (132). – С. 47–54.

В статті определено круг суб'єктів лікувального туризму як одного з видів медичного туризму, а також дана їх господарсько-правова характеристика. Основними суб'єктами цієї діяльності определено туристичні оператори та медичні установи, які мають відповідне дозволення на здійснення медичної практики. Обґрунтовано необхідність акредитації іноземних медичних установ, які можуть бути включені в формування туристичного продукту лікувального туризму. Доведено, що специфіка формування туристичного продукту лікувального туризму виключає можливість участі туристичного агента в його реалізації.

Ключевые слова: лікувальний туризм, медичний туризм, туристичний оператор, туристичний агент, медична установа.

In this article, the circle of subjects of cure tourism as one of the types of medical tourism is defined. The commercial and legal characteristic of these subjects are given. The main subjects of cure tourism are tourist operators and medical institutions that have the appropriate permission for medical practice. The necessity of accreditation of foreign medical institutions that can be included in the formation of a tourist product of cure tourism is substantiated. It is proved that the specificity of the formation of a tourism product of cure tourism excludes the possibility of participation of a tourist agent in the sale of this product.

Key words: cure tourism, medical tourism, tourism operator, tourism agent, medical institution.

